

TOBAKSFAKTA

OBEROENDE TANKESMEDJA

FAKTABLAD

Sex miljoner liv offras för tobaksbolagens vinster

22 september 2014

Tobaksindustrins intressen kolliderar brutalt med de globala folkhälsointressena på alla områden. Varje år dör nära sex miljoner människor på jorden av tobaksrök. Om nuvarande trender står sig beräknas dödsiffrorna stiga till sju miljoner år 2020 och åtta miljoner 2030. Samtidigt säljer tobaksbolagen cigaretter för 300 miljarder dollar per år, motsvarande 1 980 miljarder svenska kronor. Av all den tobak som säljs är 96 procent cigaretter.

Tobakens allt mer uppenbara risker för människors liv och hälsa och konsekvenserna för både privat och kollektiv ekonomi och för miljön har fått land efter land att stifta lagar för att minska och förebygga tobaksbruket. Ett stöd i de ansträngningarna finns sedan 2005 i Världshälsoorganisationens, WHO, ramkonvention för tobakskontroll. Den innehåller rekommendationer om förbud mot tobaksreklam, marknadsföring och sponsring, samt krav på rökfria offentliga miljöer och andra åtgärder som begränsar passiv rökning. De 178 länder som fram till september 2014 anslutit sig rekommenderas också att inte låta tobaksbolag ha något inflytande över hälsopolitiken.

Hemliga strategier avslöjades

Trots alla bevis för tobakens skador på hälsa, miljö och ekonomi satsar de multinationella tobaksjättarna enorma resurser på strategier avsedda att påverka de politiska besluten, underminera tobakskonventionen och stoppa, försvaga eller försena tobaksförebyggande lagar.

Industrin har tillämpat sådana strategier i decennier. Det avslöjades tack vare den förlikning som 1998 träffades i en rättsprocess mellan 46 av USAs 50 delstater och de fyra största amerikanska tobaksbolagen. Resultatet blev att tobaksbolagen under 25 år skulle betala 206 miljarder dollar till delstaterna som kompensation för de sjukvårdskostnader som tobaken orsakat, men också att miljontals dittills hemliga dokument från bolagens arkiv offentliggjorts och är tillgängliga på internet. En brittisk domstol beslutade senare att även dokumenten från British American Tobacco, BAT, i England skulle offentliggöras.

Dokumentet avslöjar att tobaksbolagens egen forskning i ett tidigt skede visade att rökning är hälsofarlig. Nikotinets beroendeskapande förmåga framgick av en studie redan 1945. I ett dokument från 1972 konstaterade en tobaksdirektör att "ingen skulle bli cigarettörökare utan nikotin i cigaretterna". Ändå försäkrade direktörerna för USAs sju största tobaksbolag under ed i ett kongressutskott 1994 att nikotin inte är beroendeframkallande.

Tobaksbolagen hemlighöll under lång tid alla sina vetenskapliga fynd som visade hur hälsofarlig tobak är samtidigt som de i sin marknadsföring gjorde allt för att beskriva sina produkter som oskyldig stimulans. Inför trycket av resultat från oberoende forskning lanserades så småningom de bedrägliga beteckningarna Light och Mild.

Läkare och forskare utnyttjades

Lika konsekvent som man hemlighöll de för tobaken negativa forskningsresultaten så spred, och sprider, man slutsatser från studier som kan tolkas som positiva för tobak eller skapar osäkerhet om riskerna. Det skedde t ex när allt tätare rapporter om den passiva rökningens risker skrämd industri från 1980-talet och framåt. Det räckte inte längre att hävda "individens fria val" och "rätt att röka", när andra människor kunde skadas av tobaksröken. Philip Morris startade vad som kallades Projekt Vitrock och som innebar att man värvade läkare och forskare som blev betalda konsulter med uppgift att "vända på det vetenskapliga och populära missförståndet att passiv rökning skadar".

Även svenska forskare anlätades som "oberoende experter" i slutet av 1980-talet. Med hjälp av tobaksdokumenten kartlade Yrkesföreningar mot Tobak denna fördolda verksamhet och publicerade 2002 rapporten Cyniskt spel inom tobaksindustrin.

De multinationella tobaksbolagen oroades av de nordiska ländernas förhållandevis radikala tobakspolitik som man befärade skulle spridas till andra länder och därför var det viktigt för dem att enrollera forskare även i Sverige.

WHO skulle stoppas till varje pris

I augusti 2000 presenterade WHO en egen rapport på 300 sidor om tobaksindustrins beteende och strategier byggd på studier av tobaksdokumentation. Det blev uppenbart att WHO, vars uppgift är att främja hälsan hos alla världens folk, betraktades som tobaksbolagens främsta fiende. Strategin gick ut på att till varje pris stoppa den globala tobakskonventionen inför de avgörande förhandlingar som då förestod.

Några av de metoder som tillämpades i den globala, välfinansierade strategin var att genom lobbyverksamhet försöka minska anslagen till WHO:s verksamhet. Nyckelpersoner i organisationen skulle misskrediteras, journalister påverkas att ifrågasätta organisationens arbete och prioriteringar. WHO-konferenser skulle infiltreras för att ändra ton och innehåll.

Dokumentet visar att tobaksbolagen till och med infiltrerade WHO och andra FN-organ, samtidigt som de med hjälp av frikostiga löner lyckades rekrytera tidigare WHO-anställda. Utvecklingsländerna som är industrins främsta marknader, skulle övertygas om att WHO:s tobakspreventiva arbete gynnade den rika västvärlden, men var skadlig för utvecklingsländernas ekonomi. Trots det påkostade motståndet från tobaksindustrin enades WHO:s medlemsländer om ramkonventionen för tobakskontroll i maj 2003. Den trädde i kraft i februari 2005.

Att konventionen nu gäller i 178 länder innebär inte att tobaksbolagen gett upp. Nu riktas deras undergrävande verksamhet mot främst de enskilda länder som följer konventionens rekommendationer. Taktiken anpassas till specifika nationella förhållanden och till handelsavtal som en del länder anklagas för att bryta mot.

Rekord i lobbying mot EU-parlamentet

Under arbetet med EU:s nya tobaksprodukt direktiv var lobbyverksamheten riktad till EU-parlamentarikerna mer omfattande än någon annan lobbykampanj i parlamentets historia. Avslöjade interna dokument från Philip Morris International visar att koncernen anlät 161 lobbyister för att påverka ledamöterna i syfte att försvaga och skjuta upp ett beslut. Säkerligen har övriga stora tobaksbolag satsat motsvarande resurser. Ledamöter i de två konserverativa grupperna EPP och ECR som begärde att omröstningen om direktivet skulle skjutas upp från september till oktober 2013 hade träffat lobbyister. Omröstningen sköts upp. Även om tobaksindustrin inte lyckades stoppa direktivet gav lobbyverksamheten utdelning genom att många ändringsförslag röstades igenom. Ett exempel är att sk slimcigaretter inte förbjöds, ett annat att parlamentet röstade för att e-cigaretter ska regleras som tobaksprodukter, medan ministerrådet ville karakterisera dem som läkemedel. I den kompromiss mellan parlamentet och ministerrådet som slutgiltigt

klubbades i april 2014 blev resultatet att medlemsländerna själva får avgöra formerna för handeln med e-cigaretter. De kan säljas som vanlig tobak med begränsad nikotinhalt eller regleras som läkemedel.

Täckorganisationer för opinionsbildning

Avslöjandena om tobaksindustrins metoder har lett till att den tillhör de branscher som allmänheten i många länder har lågt förtroende för. Därför sker mycket opinionsbildning via täckorganisationer. Det är lättare att få sympatier för t ex ägare av små butiker, som utmålas som drabbade av nya lagar, än för tobaksbolagens aktieägare. I Australien genomförde en nybildad allians av tobakshandlare hösten 2010 en stor annonskampanj i tidningar, radio, tv och internet i ett försök att stoppa regeringens planer på att införa den sedan december 2012 gällande lagen om standardiserade, neutrala, cigarettpaket. Kampanjen finansierades av de tre bolag som har största marknadsandelarna i landet: British American Tobacco, Philip Morris International och Imperial Tobacco.

För lobbyverksamhet i tredje världen bildades täckorganisationen International Tobacco Growers Association. Skillnaderna mellan tobaksodlarna och direktörerna i tobaksbolagen framgår av att en tobaksbonde i Brasilien måste arbeta i sex år för att tjäna vad en tobaksdirektör gör på en dag.

Internationella avtal utnyttjas

Tobaksbolagen försöker allt oftare stoppa nya tobakslagar i rättsprocesser där man åberopar handels- och andra internationella avtal. Ett beslut i Uruguay att införa nya varningsbilder som täcker 80 procent av paketens båda storsidor, strider enligt Philip Morris International mot ett investeringsavtal mellan Uruguay och Schweiz, där PMI har sitt säte efter att 2008 ha avknoppats från moderkoncernen Altria i USA. PMI stämde Uruguay i den Världsbanken närstående tribunalen ICSID, som prövar tvister om internationella investeringsavtal. Ett beslut där kan dröja två-tre år. Senare har PMI kompletterat stämningen med ett skadeståndskrav på 25 miljoner dollar.

Rättsprocesser och överklaganden

Runt om i världen stämmer tobaksbolag stater som stiftar lagar som kan minska tobaksförsäljningen eller överklagar myndighetsbeslut. I Australien stämde British American Tobacco, Philip Morris International, Japan Tobacco och Imperial Tobacco staten för lagen om standardiserade, neutrala, cigarettpaket. Motiveringen var att den skulle strida mot grundlagen genom att deras varumärken försvinner utan att de får någon kompensation.

Processen slutade i högsta domstolen som slog fast att de neutrala paketen inte strider mot Australiens konstitution. Philip Morris gav dock inte upp utan stämde Australien för brott mot ett investeringsavtal mellan Australien och Hongkong där PMIs asiatiska dotterbolag har sitt säte.

Tribunalen ICSID har utsett en gemensam tvistepanel för fem tobaksproducerande länder som också stämt Australien med motiveringen att landets standardiserade, neutrala, tobaksförpackningar utgör ett handelshinder. Även den processen kommer att ta tid.

I Norge förlorade Philip Morris norska dotterbolag en rättsprocess om lagligheten i det exponeringsförbud för tobaksvaror som infördes i januari 2010. Tobaksbolaget ansåg att lagen utgjorde ett handelshinder och därmed stred mot EES, det europeiska ekonomiska samarbetsavtalet mellan Efta och EU. Oslo tingsrätt slog fast att folkhälsoaspekten är viktigast och att exponeringsförbudet därför är lagligt.

Island var först i världen med exponeringsförbud 2001. Philip Morris stämde Island, men förlorade. Man fick framgång i en detalj, nämligen att renodlade tobaksbutiker får exponera sina tobaksvaror. Sådana butiker kan räknas på ena handens fingrar på Island, men utslaget påverkar lagar i andra länder.

En liknande stämning drabbade provinsen Saskatchewan i Kanada som införde exponeringsförbud 2002. Ett tobaksbolag gick till domstol varefter beslutet tillfälligt upphävdes, för att återinföras 2005 sedan tobaksbolaget förlorat processen.

I Sverige överklagade Philip Morris 2002 hos regeringen de skärpta föreskrifter för varningstexter på cigarettpaket som Folkhälsoinstitutet utfärdat i enlighet med ett EU-direktiv. Varningarna skulle täcka 30 procent av framsidan och 40 procent av baksidan. Tobaksbolaget ansåg att ramlinjerna runt varningarna skulle ligga inom de angivna procentsatserna och inte utanför, där institutet placerat dem. Eftersom Sverige var tidigt ute med varningarna hoppades bolaget kunna påverka utformningen i övriga EU-länder om de fick en ändring till stånd. Regeringen avlog Philip Morris klagan.

Hemlig lobbyverksamhet

Tobaksbolagen satsar intensivt på lobbyverksamhet riktad till regeringars ledamöter, deras tjänstemän och till parlamentarikerna. Med hjälp av kontakter med tjänstemän i departementen kan statsråd påverkas inför propositioner om tobakslagar. Det förekommer även att statsråd själva har livliga kontakter med tobaksbolag. En strategi går ut på att som ”intressenter” få med egna företrädare i förhandlingar och utredningar.

Medier och pr

Tobaksbolagen använder sig av pr-byråer och mediestrategier för att påverka den allmänna opinionen. Man ordnar presskonferenser och inbjuder till seminarier, konferenser och studieresor. Inbjudna är ofta ekonomiska reportrar som behandlar tobaksbolagen som vilka aktiebolag som helst. Anknytningen till ekonomireportrarna medför att även andra nyheter om tobaksbolag hamnar på ekonomisidorna och därmed får högre status. Inte minst inom

medierna använder sig industrin av ”oberoende” experter och auktoriteter, som inte kan misstänkas för att gå industrins ärenden, för att få ut sina budskap. Ledarskribenter är en av de kategorier som uppvakts av industrin och som kan tänkas reagera mot nya tobaksrestriktioner genom att beskriva dem som integritetskränkande och moralistiska påhitt av en förmyndarstat.

Tobaksskatterna är ett område där industrin ofta använder sig av väl regisserade medieutspel för att påverka. Punktskatterna på tobak var från början ett sätt för regeringarna att öka skatteintäkterna, men har efter hand blivit betydelsefullare som effektiva tobaksförebyggande instrument.

Läs mer i faktabladet Myterna och fakta om tobaksskatter.

Enorm kapitalöverföring

De marknader som tobaksindustrin satsar mest på är utvecklingsländer där marknadsföringen riktas främst till kvinnor eftersom det fortfarande är få kvinnor som röker där. Det är i de länderna som rökningen ökar och 80 procent av dödsfallen inträffar. Vinnare är de fyra största multinationella tobaksbolagen Philip Morris International, PMI, Japan Tobacco, British American Tobacco, BAT, och Imperial Tobacco. De två sistnämnda baserade i Storbritannien. De fyra har 67 procent av världsmarknaden. Kinas statliga bolag har den enskilt största andelen med 39 procent, men den är begränsad till Kinas egna, 350 miljoner, rökare. De multinationellas försäljning i utvecklingsländerna leder till en omfattande kapitalöverföring från fickorna hos miljoner fattiga rökare till aktieägare i höginkomstländer där tobaksjättarna finns.

Källor:

Corporate Accountability International
Protecting Against Tobacco Industry Interference
2010 Global Tobacco Action Guide,
Tobacco Control 2010;19:285-290
Follow the money; Cynthia Callard
<http://tobaccocontrol.bmj.com/content/19/4/285.full.html>
The International Development Research Centre
<http://www.smoke-free.ca/>
The Global tobacco Economy
http://www.smokefree.ca/pdf_1/GlobalTobaccoEconomy-2009.pdf
The Tobacco Atlas, third edition;
American Cancer Society och World Lung Foundation
Cyniskt spel inom tobaksindustrin, Läkartidningen nr 4;
2002; Göran Boëthius, Mats Lambe och Erika Hallhagen

Läs mer om tobaksindustrins strategier i skriften Dödligt inflytande – om tobaksindustrins sista strid
<http://tobaksfakta.se/bokbestallning/>

